

иррациональных поступках, при этом становятся проницаемыми или стираются границы между детским и взрослым, мужским и женским, реальным и фиктивным. Мейсон акцентирует психологический и социокультурный аспекты самоидентификации: чувства неуверенности и тревоги, сопровождающие этот процесс, и его обусловленность изменчивостью социальных, экономических, культурных структур.

Литература

1. Зверев А. Рецензия / А. Зверев // Современная художественная литература за рубежом. – 1990. – № 1. – С. 63–67.
2. Злоказов, К. В. Вопросы развития идентичности в работах последователей Эриксона / К. В. Злоказов // Педагогическое образование в России. – 2015. – № 9. – С. 155–161.
3. Mason, B. A. Zigzagging Down a Wild Trail / B. A. Mason. – New York : The Modern Library, 2002. – 209 p.

У. І. Куліковіч (Беларусь)

АРФАГРАФІЯ ІМЁНАЎ ГІСТАРЫЧНЫХ АСОБ У «ЗАПАВЕТНЫМ СКАЗАННІ МАНГОЛАЎ»

«Запаветнае сказанне манголаў» («Монголой нюуса тобшо» – «Патаемная гісторыя манголаў») – першы гістарычны твор, напісаны ў год Мышы (1240) і прысвечаны гісторыі ўзвышэння роду Чынгіс-хана, яго ўчынкам і жыццю мангольскай дзяржавы ў першыя гады яго смерці [2]. Па значнасці ён параўноўваецца з такімі шэдэўрамі сусветнай нематэрыяльнай культурнай спадчыны, як «Слова пра паход Ігаравы», «Іліяда», «Калевала». Але адрозніваецца жанравай класіфікацыяй. Адны даследчыкі лічаць помнік багатырскім эпсам, сапраўдным літаратурным творам (Б. Я. Уладзімірцаў), другія – эпічнай паэмай пра Чынгіс-хана (С. А. Козін), трэція – памфлетам (Л. М. Гумілёў) [4, с. 3–5]. Падставамі для гэтага з’яўляюцца кампазіцыйныя элементы, якія ўваходзяць у структуру аповеда. Гэта і празаічныя часткі, складзеныя з легендаў, паданняў, узораў канцылярскага маўлення, і вершаваныя фрагменты, што ўзыходзяць да народнай паэзіі.

Адкрыты ў 1866 г. выдатным рускім сінолагам П. І. Кафаравым, гэты тэкст «парадзіў такую плынь даследчай літаратуры, што сёння можна гаварыць пра адмысловую дысцыпліну ўнутры мангалістыкі, якая мае сваім прадметам «Запаветнае сказанне» [4, с. 3].

За перыяд даследавання яго перавыдалася больш за 200 разоў. Па-мастацку і па-навуковаму перакладзена на многія мовы свету (больш за 20): англійскую, балгарскую, іспанскую, сучасную мангольскую, нямецкую, рускую, французскую, чэшскую і інш. Аднак складаная задача па стварэнні грунтоўнага навуковага

перакладу, калі на першым этапе на аснове тэксту транскрыбаванага кітайскімі іерогліфамі ўзнаўляецца зыходны тэкст на сярэднемангольскую мову, а затым на сучасную, па прызнанні аўтарытэтных даследчыкаў, пакуль застаецца нявырашанай.

Пераклад на беларускую мову ажыццяўляецца сёння на кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта ўпершыню. Ён зроблены з рускамоўнага выдання, якое лічыцца адным з лепшых [1], хаця і не пазбаўлена асобных недакладнасцяў.

Задача артыкула – устанавіць напісанне ўласных мангольскіх імён у перакладах «Патаемнай гісторыі манголаў» на рускую мову і вызначыцца з перадачай іх на пісьме па-беларуску.

Матэрыялам для супастаўлення паслужылі, акрамя згаданага перакладу С. Козіна, асобныя фрагменты, узноўленыя па-руску, яшчэ аднаго знакамітага даследчыка, міжнародна прызнанага эксперта па гэтым помніку Б. Панкратава [3, с. 44–65].

У аналізаваным творы згадваецца каля 500 гістарычных асоб. Гэта вядомыя ханы і ханшы, папличнікі і праціўнікі Чынгіс-хана. Некаторыя імёны іх пішуцца праз злучок, а некаторыя разам ці асобна.

1. Сярод элементаў, што пішуцца заўсёды праз злучок, можна выдзеліць наступныя:

- словы *хан*, *бекі*, якія абазначаюць тытулы кіраўнікоў мангольскіх і цюркскіх народаў: *Алтан-хан*, *Ван-хан*, *Есугай-хан*, *Чынгіс-хан*, *Хабул-хан*; *Тахтаа-бекі*; *Худуха-бекі*; у Мангольскай гістарычнай энцыклапедыі (МГЭ) такой аднастайнасці няма: *Чынгісхан* [2, с. 647], але: *Алтан-хан* [2, с. 24], *Ван-хан* [2, с. 141]; *Даян-хан* [2, с. 556]; *Худуха-беки* [2, с. 615];
- слова *мерган* (*мэргэн*), якое абазначае ганаровы тытул у старажытнай і сярэдневяковай Манголіі, які прысвойваўся воінам за звыштрапную стрэльбу: *Бархудай-Мерган*, *Харычар-Мерган*; у МГЭ – *Бархудай-Мэргэн*, *Хасар-Мэргэн* [2, с. 385], *Хорилартай-Мэргэн* [2, с. 612] і *Хорилартай-мэргэн*, *Аламжи-мэргэн* [2, с. 21]; але: *Харамсай Мэргэн* [2, с. 604];
- слова «гоа» (па-беларуску, у адпаведнасці з законам аканьня – «гаа»): *Алан-гаа*, *Барахчын-гаа*, *Баргучжын-гаа*, *Манголчжын-гаа* (С. Козін: *Алан-гоа*, *Борохчин-гоа*, *Баргучжин-гоа*, *Монголчжин-гоа*). Вып. Панкратаў прапануе пісаць гэтую частку з вялікай літары і ў некаторых выпадках асобна: *Алан Гоа*, *Борохчин-Гоа*, *Баргуджин-Гоа*, *Манголджин-Гоа*.

Напісанне іншых імён паказана ў табліцах.

Табліца 1. – Напісанне імён праз злучок і асобна

Беларускі варыянт	Пераклад С. Козіна	Пераклад Б. Панкратава
Бартэ-Чыно	Борте-Чино	Бортэ Чино
Батэ-Чыган	Бата-Чиган	Батачи-хан
Бугу-Хадагі	Бугу-Хадаги	Бугу Хатаги
Бухату-Салчжыа	Бухату-Салчжи	Бухату Салджи
Баданчар-прасцяк	Бодончар-простак	Бодончар Мунхак
Таргутай-Кірылтух	Таргутай-Кирилтух	Таргутай Кирилтух

Беларускі варыянт	Пераклад С. Козіна	Пераклад Б. Панкратава
Даір-усун	Даир-усун	Даир Усун
Дарбэн-іргэн	Дорбен-ирген	Дорбэн Иргэн
Чыдухул-Бакó	Чидухул-Боко	Чидухул Боко
Екé-Нідун	Еке-Нидун	Еке Нидун

Табліца 2. – Варыянтнасць у напісанні літар а–э, е–э

Беларускі варыянт	Пераклад С. Козіна	Пераклад Б. Панкратава
Есугáй-хан	Есугай-хан	Есугэй-хан
Бельгунатáй	Бельгунотай	Бэлгунутэй
Бельгúтай	Бельгутай (Бельгутэю: § 136)	Бэлгутэй
Аэлун-экé	Оэлун-эке (Оэлун-экэ: § 138)	
Тэмугей	Темугей	Тэмугэ
Тэмулуна	Темулуна	Тэмулун
Харычáр-Мергáн	Хоричар-Мерган	Хоричар-Мэргэн
Дабун-Мергáн	Добун-Мерган	Добун-Мэргэн

Табліца 3. – Варыянтнасць у напісанні літар чж–дж

Беларускі варыянт	Пераклад С. Козіна	Пераклад Б. Панкратава
Мегучжýн-Сеулту́	Мегучжин-Сеулту	Мэгуджин-Сэулту
Таралчжýн-Баян	Тороголчжин-Баян	Тороголджин-Баян
Барчжыгíдай-Мергáн	Борчжигидай-Мерган	Борджигидай-Мэргэн
Тэмучжын	Темучжин	Тэмуджин

Табліца 4. – Варыянтнасць у напісанні іншых літар

Беларускі варыянт	Пераклад С. Козіна	Пераклад Б. Панкратава
Гаá-Марáл	Гоа-Марал	Гоа-Марал, Хоа-Марал
Баарыдáй	Бааридай	Бааритай
Вангін-чынсян	Вангин-чинсян	Онгин-чинсан
Дувá-Сахóр	Дува-Сохор	Дува-Согор
Сім-Сачы́	Сим-Сочи	Сюн-Сочи
Сім-Сачыéў сын	Сим-Сочиев сын	Сын Сюн-Сочи
Салі-Хачáу	Сали-Хачау	Сали-Гачау
Харчú	Харчу	Гарчу
Шыргуе́ту-эбуген	Ширгуету-эбуген	Ширугэту-эбугэн

Вось некалькі ўзораў перакладу на беларускую мову фрагментаў, «Заветнага сказання манголаў».

§ 2 Сын Батá-Чыгáна – Тамачá. Сын Тамачы – Харычár-Мергáн. Сын Харычар-Мергáна – Аучжám-Барау́л. Сын Аучжám-Барау́ла – Салí-Хачáу. Сын Салí-Хачáу – Екé-Нíдún. Сын Еке-Нíдуна – Сíм-Сачы́. Сíм-Сачы́еу сын – Харчú.

§ 114. Калі збеглі Уду́йт-Меркíты, то нашы ратнікі падабралі кінутага ў іх качэўі пяцігадовага хлопчыка, па імені Кучú. Ён быў у сабалíнай шапачцы, у ботах з маралавых лапак і ў кажущку, падабраным з выбеленых абрэзкаў сабалíных шкурак. Позірк у яго быў, як агонь. Ратнікі павезлі яго і падаравалі Аэлún-экé.

§ 124. Пасля ўступлення на прас-тол Чынгíс-хана прынялі абавязак насіць калчан: Агалай-чэрбі, малодшы брат Баарчу, і браты Чжэтáй і Дахалхú-чэрбі. Ангур жа, Сюйкету-чэрбі і Хадаан-Далдурхán былі пастаўлены краўчымі-бавурчынамі, паколькі яны гаварылі:

*«Што раницай пиць – не прыму-сім чакаць,
Што ў абед выпіць – не будзем пазяхаць!»*

«Ранішняга пітва на прыму-сім чакаць, пра абедзеннае пітво не забудзем!»

§ 138. Такім чынам, Аэлун-эке выхоўвала ў сваёй хаце чацвярых дзяцей: 1) Кучú, падабранага ў качэўях у Меркітаў; 2) Какачú, узятага ў качэўях Бесудцаў, якія знаходзіліся ў Тайчыудцаў; 3) узятага з Татарскіх стойбішчаў хлопчыка, празванага Шыкікán-Хутухú, і 4) знайдыша з Чжуркíнскіх качэўяў – Барау́ла.

§ 2. Сын Бата-Чигана – Тамача. Сын Тамачи – Хоричар-Мерган. Сын Хоричар-Мергана – Аучжам-Бороул. Сын Аучжам-Бороула – Сали-Хачау. Сын Сали-Хачау – Еке-Нидун. Сын Еке-Нидуна – Сим-Сочи. Сим-Сочиев сын – Харчу.

§ 114. Когда бежали Удуит-Меркиты, то наши ратники подобрали брошенного в их кочевье пятилетнего мальчика, по имени Кучу. Он был в собольей шапочке, в сапогах из маральных лапок и в шубке, подобранной из беленых обрезков соболиных шкурок. Взгляд у него был, как огонь. Ратники увезли его и поднесли в подарок Оэлун-эке.

§ 124. По воцарении Чингис-хана приняли обязанность носить колчан: Оголай-черби, младший брат Боорчу, и братья Чжетаи и Дохолху-черби. Онгур же, Сюйкету-черби и Хадаан-Далдурхан были поставлены кравчими-бавурчинами, так как они говорили:

*«Что утром пить – не заставим ждать,
Что в обед испить – не будем зевать!»*

«Утреннего питья не заставим ждать, об обеденном питье не позабудем!»

§ 138. Итак, Оэлун-эке воспитывала в своем доме четверых ребят: 1) Кучу, подобранного в кочевьях у Меркитов; 2) Кокочу, взятого в кочевьях Бесудцев, находившихся у Тайчиудцев; 3) взятого из Татарских стойбищ мальчика, прозванного Шикикан-Хутуху, и 4) найденного из Чжуркинских кочевий – Бороула.

Імёны гістарычных асоб у «Запаветным сказанні манголаў» – важны лексічны пласт, які дазваляе глыбей пазнаць гісторыю народа, яго культуру. Таму пераклад яго на беларускую мову павінен як мага бліжэй адпавядаць мангольскаму вымаўленню. З гэтай мэтай неабходна ва ўсіх імёнах, калі яны выкарыстоўваюцца першы раз, абазначаць націскныя склады, ажыццявіць больш глыбокае вывучэнне існаваных варыянтаў транскрыпцыі гэтага помніка, устанавіць націскныя склады, каб дакладна вызначыцца з перадачай акання, дзекання-цекання, ужыванне ў (нескладовага), а таксама:

- літару *х* ці *г* выкарыстоўваць часцей: *Дувá-Сахóр* ці *Дувá-Сагóр*; *Харчú* ці *Гарчú*; *Салí-Хачáу* ці *Салí-Гачáу*;
- захаваць літару *е* ці пісаць *э*: *Шыргуе^ту-эбуген* ці *Шыргуз^ту-эбугэн*, *Мерган* ці *Мэргэн*, *Дарбэн-іргэн* ці *Дарбэн-іргэн*; *Тэмугей* ці *Тэмугэ*;
- захаваць літару *а* ці пісаць *э*: *Есугáй-хán* ці *Есугэй-хán*, *Бельгúтай* ці *Бэльгúтэй*;
- пакінуць спалучэнне *чж* ці пісаць *дж*: *Бухатú-Салчжы́* ці *Бухатú-Салджы́*, *Баргучжы́н* ці *Баргуджы́н*, *Манголчжы́н* ці *Манголджы́н*; *Сальчжы́у^т*ы ці *Сальджы́у^т*ы;
- пакінуць напісанне большасці складаных найменняў праз злучок ці пісаць іх асобна: *Даір-усún* ці *Даір Усún*, *Бугú-Хадагí* ці *Бугú-Хадагí* і інш.

Літаратура

1. *Козин, С. А.* Сокровенное сказание. Монгольская хроника 1240 г. под названием *Mongrol-un niġuġa tobġiyan*. Юань чао би ши. Монгольский обыденный изборник. – Т. I : Введение в изучение памятника, перевод, тексты, глоссарии ; отв. ред. А. П. Баранников ; предисл. Н. Н. Поппе. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1941. – 619 с.
2. Сокровенное сказание монголов // Монгольская историческая энциклопедия ; авт.-сост. : Гатапов А. С. – Улан-Удэ, 2015. – С. 488–490.
3. Страны и народы Востока. Вып. XXIX. Борис Иванович Панкратов. Монголистика. Синология. Буддология. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 1998. – 336 с.
4. *Mongolica: K 750-летию «Сокровенного сказания»* – М. : Наука. Изд. фирма «Восточная литература», 1993. – 343 с.

П. Д. Ліхтаровіч (Беларусь)

ПАРАЎНАЛЬНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў БЕЛАРУСКІХ ДОБРАЗЫЧЛІВЫХ І ЗЛAMOЎНЫХ ПАЖАДАННЯХ

Культура, паводзіны і мысленне не могуць існаваць без мовы і па-за мовай, бо з'яўляюцца сродкам чалавечай камунікацыі і таму мова не можа не несці